

नेपाल विद्युत प्राधिकरण इञ्जिनियरिङ्ग सेवा

खिम्ती-ढल्केवर २२० के.भी. प्रसारण लाईन आयोजनाको
प्रारम्भिक पुनर्वास कार्ययोजना
(अन्तिम प्रतिवेदन)

पेश भएको :

प्रसारण लाईन/सबस्टेशन निर्माण विभाग
दरवारमार्ग, काठमाडौं ।

तयार गरी पेश गर्ने :

वातावरण तथा सामाजिक अध्ययन विभाग
अद्वैतमार्ग, काठमाडौं

फोन नं. : ४२२६७३०, ४२५१८४५

फ्याक्स नं. : ४२२५२४८

इमेल : neaessd@wlink.com.np

जुलाई २००५

प्रारम्भिक पुनर्वास कार्य योजना

Abbreviated Resettlement Action Plan

विषयसूची

- 1.0 Introduction
परिचय
- 2.0 Study Methodology
अध्ययन विधि
- 3.0 Project Description
आयोजनाको विवरण
- 4.0 Baseline Conditions of seriously Project Affected Families
आयोजना अति प्रभावित परिवारहरूको आधारभूत अवस्था
  - 4.1 Demography
जनसंख्या
  - 4.2 Migration Pattern
बसाईसराईको स्थिति
  - 4.3 Age Structure
उमेर समूह
  - 4.4 Occupation
रोजगारी
  - 4.5 Educational Status
शैक्षिक अवस्था
  - 4.6 Landholding
जग्गामा पहुँच
  - 4.7 Agriculture
कृषि
  - 4.8 Livestock
पशुपालन
  - 4.9 Food Sufficiency
खाद्यान्न पर्याप्तता
  - 4.10 Energy
उर्जा
  - 4.11 Affordability
विजुली बाल्न सक्ने क्षमता
  - 4.12 Sources of Drinking Water
खानेपानीको श्रोत
  - 4.13 Sources of Firewood Collection
दाउराको श्रोत
  - 4.14 Health and Sanitation
स्वास्थ्य र सरसफाई
  - 4.15 Income and Expenditure
आम्दानी र खर्च
- 5.0 Vulnerable group
सिमान्तकृत (निमसरो) समूह
- 6.0 Relocation of Houses
घरको पुर्नस्थापन
  - 6.1 Compensation for Relocation of Houses

- घर पुनर्स्थापनाको लागि क्षतिपूर्ति
- 6.2 Valuation of Assets
सम्पत्तिको मूल्यांकन
- 6.3 Preference of Compensation
क्षतिपूर्तिको लागि प्राथमिकता
- 7.0 Identification of Relocation Sites
पुनर्स्थापन क्षेत्रको पहिचान
  - 7.1 Consultation with Displaced people
प्रभावित जनता संगको सम्पर्क
  - 7.2 Procedure for Grievance Redressal
मर्काको सुनुवाई कार्यविधि
  - 7.3 Institutional Arrangement
संस्थागत संरचना
  - 7.4 Measures for Improvement or Livelihood Restoration
पुनर्स्थापित बसोवासको सुधारका मापनहरु
  - 7.5 Schedule for implementation
कार्यान्वयनका लागि कार्य तालिका
  - 7.6 Cost Estimate
लागत अनुमान
- 8.0 Monitoring and Evaluation
अनुगमन र मूल्यांकन
- 9.0 Conclusion and Recommendation
निष्कर्ष र सिफारिस

१. परिचय

नेपालको एकिकृत विद्युत प्रणालीमा कारिब ६१४ मे.वा. विद्युत उत्पादन भएको छ, जसमा ५५७ मे.वा. जलविद्युत र बाँकी थर्मल शक्तिवाट पूर्ति भएको छ । विद्युत शक्तिको उत्पादन र विस्तारका लागि प्रसारण लाईनको विस्तार मौजुदा प्रसारण लाईनको स्तरेन्ती गर्नु अपरिहार्य हुन आउछ । भाविष्यमा हुने विकास प्रणालीमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणद्वारा प्रस्तावित खिम्ती-ढल्केवर २२० के.भी. प्रसारण लाईन आयोजनाको निर्माण हुँदा तामाकोशी नदीवाट उत्पादन हुने विद्युत शक्तिलाई राष्ट्रिय ग्रिडमा पुऱ्याउने र त्यस क्षेत्रको समग्र विकास गरी क्षेत्रिय सन्तुलन कायम राख्नु नै रहेको छ । स्वतन्त्र उर्जा उत्पादक जस्तै खिम्ती र भोटेकोशीवाट उत्पादीत विद्युत शक्तिलाई नेपालको पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रमा पुऱ्याउने लक्ष्यका साथ यो आयोजनामा विश्व बैकवाट आर्थिक लगानी भएको छ ।

प्रस्तावित आयोजना पहिला विद्युत किवास कोष २००२ मार्फत विश्व बैकले लगानी गर्न वातावरणमा प्रभावमा पछि वैको आवश्यकतानुसार उक्त आयोजना क्षेत्रको सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गरी सामाजिक आधारभूत अध्ययन, प्रभाव एवं न्यूनीकरणका उपायहरु र अनुगमन कार्य गर्नु रहेको छ । विश्व बैकवाट आएको पुनरावलोकन अध्ययन कार्य टोलीको सिफारिसमा २५ घरधुरीलाई पुर्नवास गराउन दिएको सुभाब अनुसार यो प्रारम्भिक पुर्नवास कार्ययोजना ने. वि. प्रा. वातावरण तथा सामाजिक अध्ययन विकाग र प्रसारण लाईन सबस्टेशन निर्माण विभाग विच भएको सम्झौता अनुरुप तयार गरिएको छ । आयोजनाको वातावरणमा प्रभाव मूल्यांकन र सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयारीको सन्दर्भमा समेछाप जिल्लाको मन्थली र धनुषा जिल्लाको ढल्केवरमा सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो । साथै अध्ययन प्रतिवेदनको विभिन्न चरणमा स्थानीय जनता, सरोकारवाला व्यक्ति, निकायहरुवाट प्राप्त राय सुभाबलाई आधार बनाई सोही कुरा प्रतिवेदनमा औल्याईएको छ । लक्ष्यत समूहलाई आमन्त्रित गरी छलफल, वैठक, अन्तर्वाता तथा जनसम्पर्कवाट प्राप्त भएका सुभाब अनुसार आयोजना प्रभावित घरको प्रतिस्थापना गर्न यो प्रतिवेदन तयार गरिएको हो ।

२. अध्ययन विधि

२.१ डेस्क अध्ययन

आयोजनाको प्राविधिक प्रतिवेदन, सान्दर्भिक ग्रन्थ, भौगर्भिक नक्सा, जिल्ला पाखीचित्रलाई डेस्क अध्ययन मार्फत पुनरावलोकन गरिएको थियो । सामाजिक आर्थिक तथा सांस्कृतिक र वातावरण अध्ययनका लागि सूचना एवं तथ्यांक संकलन गरी विवरणहरुको पुनरावलोकन गरिएको थियो ।

२.२ स्थलगत अध्ययन

आयोजना प्रभावित क्षेत्रको स्थलगत अध्ययन कार्य विज्ञहरुको कार्य टोलीवाट भएको थियो । उक्त टोलीमा समाजशास्त्री, अर्थशास्त्री, सर्भेयर तथा जग्गा जमिनको मु-आब्जा, क्षतिपूर्ति एवं पुनर्स्थापना कार्यक्रम विज्ञहरुको संलग्नता थियो । उक्त स्थलगत अध्ययन कार्य २०६१/६२ को माघ-फागुन, चैत्र-वैशाख र कार्तिक-मंसिर महिनामा ३ चरणमा गरी ६० दिनको थियो । प्रश्नावली, अन्तर्वाता, चेकलिष्ट र लक्ष्यत समूह विचको छलफललाई अध्ययन कार्यविधि अपनाईएको थियो ।

३. आयोजनाको विवरण

भविष्यमा तामाकोशी तटीय क्षेत्रबाट उत्पादन हुने विद्युत शक्तिलाई पूर्वाञ्चल लोड सेन्टरमा पुऱ्याई प्रणाली विकासमा सहयोग पुऱ्याउन ७३ कि.मी. लामो दोहोरो सर्किटको २२० के.भी. प्रसारण लाईन आयोजना प्रस्ताव गरिएको छ । प्रसारण लाईन दोलखा जिल्लाको किर्नेटारवाट प्रारम्भ भई धनुषा जिल्लाको ढल्केवरमा समाप्त हुनेछ । आयोजनाको प्रसारण लाईनले दोलखा, रामेछाप, सिन्धुली, महोत्तरी र धनुषा जिल्लालाई समेटेको छ ।

सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययनको मुख्य उद्देश्य आयोजनाबाट प्रभावित क्षेत्र, प्रसारण लाईन खण्ड तथा सबस्टेशन क्षेत्रको एकिकन पहिचान गरी पुनर्वास कार्य योजना तर्जुमा गरी सहयोग पुऱ्याउनु रहेको छ । आयोजनाले जनकपुर अञ्चलको ५ जिल्लाको १६ गा. वि. स. र १ नगरपालिका क्षेत्रलाई समेटेको छ ।

आयोजना क्षेत्र अन्तर्गत रामेछापको मन्थली र सिन्धुलीसम्म सवारी आवगमन सहज छ । पुष्पलाल तथा वि.पी. राजमार्गबाट सवारी साधनहरु चल्दछन् भने मन्थलीदेखि खुर्कोट खण्डमा सडकको व्यवस्था छैन । यस क्षेत्रमा निर्माण कार्यमा हेलिकप्टर तथा भरियाहरुको प्रयोग गर्नु वाञ्छनीय हुन आउँछ ।

यस आयोजनाको क्षेत्राधिकार (ROW) केन्द्रिय लाईनबाट १५/१५ मीटर गरी ३० मिटर चौडाई हुनेछ भने १२.५ मीटर लम्बाई तथा चौडाई टावरको जगको लागि आवश्यक पर्नेछ । कूल ७३ कि.मी. लम्बाई हुने यस आयोजनाको एक टावरदेखि अर्को टावरको दुरी करिव ३५० मिटर र जम्मा २३० वटा टावर बनाईनेछ । अनुमानित २ करोड २० लाख अमेरिकी डलर लागत ईष्टिमेट गरिएको यस आयोजनामा नेपाल सरकार, ने. वि. प्रा. र विश्व बैंकको संयुक्त लगानी हुनेछ ।

आयोजनाको शुरु र अन्तिम प्रवेश विन्दुमा कार्य सेल्टर बनाई कार्य गरिनेछ । घुम्ती तथा अस्थायी क्याम्प बनाईनेछ । आयोजना अवधिमा दक्ष ५०, अर्धदक्ष ६५ र अदक्ष ११० गरी कुल २२५ जनाले नियमित रोजगारी पाउनेछन् ।

४. आयोजनाबाट अति प्रभावित परिवारहरुको आधारभूत अवस्था

४.१ जनसंख्या

उर्जा विकास कोषको निर्देशिका अनुसार आयोजनामा परी घर गुमाएका परिवारहरुलाई अति प्रभावित परिवारको सूचीमा राखेको छ । यस आयोजनामा कुल १७ घरहरु पर्ने भएकोले पुनर्वास गर्नु पर्ने १७ घरधुरीलाई आयोजना प्रभावित परिवारको रुपमा लिईएको छ । यस मध्ये रामेछापमा ३, सिन्धुलीमा ९ र धनुषामा ५ घरधुरी रहेका छन् । ती घरहरु कच्ची प्रकृतिका टायल र फुसको छानाबाट निर्मित छन् ।

२००४ को घरधुरी सर्भेक्षण अनुसार यी अति प्रभावित परिवारहरुको जनसंख्या १०० र औषत परिवार संख्या ५.८८ रहेको पाईन्छ । यी पारिवारिक जनसंख्याहरु मध्ये १७ जना रामेछापमा, ५९ जना सिन्धुलीमा र २४ जना धनुषामा रहेका छन् ।

Table 4.1: Census Results of Affected Households

टेबुल नं. ४.१: प्रभावित घरधुरीहरूको गणक परिणाम

District जिल्ला	VDC गा.वि.स.	Type of Impact प्रभावको किसिम	Male पुरुष	Female महिला	Total Affected Population जम्मा प्रभावित जनसंख्या
रामेछाप	खिम्ती	घर पुनर्बास	2	3	5
	मन्थली	घर पुनर्बास	4	2	6
	भलुवाजोर	घर पुनर्बास	3	3	6
जम्मा			9	8	17
सिन्धुली	भद्रकाली	घर पुनर्बास	3	3	6
	रतनचुरा	घर पुनर्बास	6	6	12
	कमलामाई न.पा.	घर पुनर्बास	9	10	19
	करानीचुरी	घर पुनर्बास	11	11	22
जम्मा			29	30	59
धनुषा	तुलसीचौडा	घर पुनर्बास	11	6	17
	बेंगाडावर	घर पुनर्बास	3	4	7
जम्मा			14	10	24
कुल जम्मा			52	48	100
घरधुरी संख्या (HH No.)					17
औसत घरपरिवार संख्या (Average HH Size)					5.88

Source: Field Survey, 2004.

Table 4.2: Location of Houses in RoW

टेबुल नं. ४.२: रो भित्रको घरहरूको स्थिति

S. No. सि. नं.	Type of House घरको किसिम	No. of Houses घरको संख्या	Percentage प्रतिशत
१	रामेछाप	3	17.64
२	सिन्धुली	9	52.94
३	धनुषा	5	29.42
जम्मा		17	100.00

Source: Field Survey, 2004.

Table 4.3: Total Population & Households of SPAF

टेबुल नं. ४.३: कुल जनसंख्या तथा आयोजना अति प्रभावित घरधुरी

Indicators सूचकहरू	Total जम्मा
कुल जनसंख्या	100
पुरुष	52
महिला	48
घरधुरीको संख्या	17
परिवार संख्या	5.88

Source: Field Survey, 2004.

४.२ बसाई सराईको स्थिति

आयोजना क्षेत्रमा बसोवास गर्ने अति प्रभावित परिवारहरूको बसाईसराईको स्थिति नगन्य छ । आयोजना क्षेत्रका प्रभावित परिवारहरू रोगारीको लागि बनेपा-वर्दिवास सडक निर्माणको काममा आवद्ध छन् भने अन्य शहर क्षेत्र तथा काठमाडौंसम्म पनि जाने गरेका छन् । स्थलगत सर्भेक्षण अनुसार ५३% घरधुरी स्थानीय रैथाने र ४१% घरधुरी बसाई सरी आएका हुन् । यहाँ मौसमी तथा अस्थायी बसाईसराईको स्थिति अलि बढी छ भने नोकरी तथा शैक्षिक अध्ययनका लागि काठमाडौं जानेको संख्या उच्च छ ।

Table 4.4: Migration Pattern of SPAFs

टेबल नं. ४.४: आयोजना अति प्रभावित परिवारहरूको बसाईसराईको किसिम

Items विवरण	No. of HHs घरधुरी संख्या	Percentage of HHs घरधुरी प्रतिशत
स्थानीय वासिन्दा	9	52.94
बसाईसरेको, १ वर्ष भित्र	1	5.88
बसाईसरेको, ५ वर्ष भित्र	0	0.00
बसाईसरेको ५ वर्ष माथि	7	41.18
जम्मा	17	100.00

Source: Field Survey, 2004.

४.३ उमेर समूह

आयोजना प्रभावित परिवारहरूको उमेर समूहको आंकडा हेर्दा १५ वर्षसम्मको व्यक्तिहरूको प्रतिशत पनि १५ नै देखिन्छ । जसमा लैङ्गिक हिसाबले ८ जना पुरुष र ७ जना महिला रहेका छन् । अन्तराष्ट्रिय श्रम संगठनको मापदण्ड अनुरूप ७७ जना आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या रहेको छ भने ८% जनसंख्या ६० वर्ष उमेर समूह भन्दा माथिका छन् ।

Table 4.5: Population Distribution of SPAF by Age Group and Sex

टेबल नं. ४.५: लिंग र उमेर समूहको आधारमा आयोजना अति प्रभावितहरूको जनसंख्या वितरण

Age Group उमेर समूह	Male पुरुष	Female महिला	Total जम्मा	Percentage प्रतिशत
१० वर्ष मुनि	5	4	9	9.0
१० देखि १५ वर्ष	3	3	6	6.0
१५ देखि ६० वर्ष	38	39	77	77.0
६० वर्ष माथी	6	2	8	8.0
जम्मा	52	48	100	100.0

Source: Field Survey, 2004.

४.४ रोजगारी

आयोजना प्रभावित परिवारहरू मध्ये ६५% जनसंख्याले कृषिमा आधारित कृषिजन्य पेशा अपनाएका छन् भने ६% ले सरकारी तथा गैर सरकारी क्षेत्रमा सेवामूलक रोजगारी र १८% वेरोजगार तथा असक्षम छन् ।

Table 4.6: Occupation Distribution of SPAF by Sex

टेबुल नं. ४.६: लिंगको आधारमा आयोजना अति प्रभावित परिवारको पेशाको वितरण

Occupation पेशा	Male पुरुष	Female महिला	Total जम्मा	Percentage प्रतिशत
कृषि	27	38	65	65.00
व्यपार	1	0	1	1.00
सेवा	4	2	6	6.00
ज्यामी र ज्याला	2	0	2	2.00
विद्यार्थी	5	3	8	8.00
अशक्त	13	5	18	18.00
अन्य	0	0	0	0.00
जम्मा	52	48	100	100.00

Source: Field Survey, 2004.

४.५ शैक्षिक अवस्था

आयोजना प्रभावित परिवारहरूको शैक्षिक अवस्था हेर्दा ६४% साक्षर र ३६% निरक्षर पाईयो । साक्षर जनसंख्या मध्ये १८% पढ्न मात्र सक्ने र २१% ले प्राथमिक स्तरको शिक्षा हासिल गरेको भेटियो । उच्च शिक्षा हासिल गर्नेको संख्या छैन । साक्षर भएपछि विकास निर्माण कार्यमा संलग्न हुने भएकाले पढाई विचमा नै छोड्ने गरेको पाईन्छ ।

Table 4.7: Literacy Status of SPAF

टेबुल नं. ४.७: आयोजना अति प्रभावित परिवारको साक्षरता अवस्था

Population जनसंख्या	Illiterate अशिक्षित	Literate शिक्षित							Total of All कूल जम्मा
		Able to Read and Write पढ्न र लेख्न समर्थ	Primary प्राथमिक	Lower Secondary निम्न माध्यमिक	Secondary माध्यमिक	SLC प्रवेशिका	Intermediate and Above आई ए वा माथी	Total जम्मा	
पुरुष	13	9	14	7	5	4	0	39	52
महिला	23	9	7	8	1	0	0	25	48
जम्मा	36	18	21	15	6	4	0	64	100
प्रतिशत	36	18	21	15	6	4	0	64	100

Source: Field Survey, 2004

४.६ जग्गामा पहुँच

जग्गाको चकलाबन्दी सानो हुने भएकाले आयोजना प्रभावित परिवारहरूको जग्गा माथिको पहुँच सिंचित र असिंचित गरी एक हेक्टर भन्दा कम रहेको छ । जनसंख्याको चाप जग्गामा निर्भर

भएकाले न्यूनतम आधारभूत आवश्यकता पूर्ति गर्न सिमीत रूपमा रहेको जग्गाले पर्याप्त नहुने देखिन्छ ।

Table 4.8: Distribution of SPAFs by Land Holding Size

टेबुल नं. ४.८: आयोजना अति प्रभावित परिवारको जग्गा रहेको अवस्था

Size of Land Holding जग्गा रहेको अवस्था	Irrigated Land (Khet) खेत			Unirrigated Land (Bari) बारी			Grassland (Kharbari) खर बारी			Total Land कुल जग्गा	
	No संख्या	Percent प्रतिशत	Area (ha) क्षेत्रफल	No संख्या	Percent प्रतिशत	Area (ha) क्षेत्रफल	No संख्या	Percent प्रतिशत	Area (ha) क्षेत्रफल	Area (ha) क्षेत्रफल	Percent प्रतिशत
Holding without land जग्गा नरहेको अवस्था	9	52.94	0.00	2	11.76	0.00	14	82.35	0.00	0.00	0.00
Less than 0.1 ha ०.१ हेक्टर भन्दा कम	2	11.76	0.03	3	17.65	0.17	0	0.00	0.00	0.20	2.15
0.1 – 0.2 ha ०.१ – ०.२ हेक्टर	1	5.88	0.15	3	17.65	0.40	3	17.65	0.31	0.86	9.14
0.2 – 0.5 ha ०.२ – ०.५ हेक्टर	3	17.65	1.02	5	29.41	1.51	0	0.00	0.00	2.53	27.04
0.5 – 1.0 ha ०.५ – १ हेक्टर	0	0.00	0.00	4	23.53	3.30	0	0.00	0.00	3.30	35.25
Greater than 1 ha १ हेक्टर भन्दा बढी	2	11.76	2.47	0	0.00	0.00	0	0.00	0.00	2.47	26.43
Total कुल जग्गा	17	100.00	3.68	17	100.00	5.38	17	100.00	0.31	9.36	100.00

Source: Field Survey, 2004

४.७ कृषि

आयोजना प्रभावित परिवारको मुख्य पेशा कृषि नै हो । मुख्य खाद्यान्नवालीमा धान, गहुँ, मकै, जौ र गेडागुडी रहेका छन् । जग्गाको किसिम, सिंचाईको आधारमा कृषि वाली लगाईने गरिएको छ । यसको साथै नगदे वाली र मौसमी तरकारी खेती पनि गर्ने गरिएको छ ।

Table 4.9: Agricultural Practices and Production by SPAFs

टेबुल नं. ४.९: आयोजना अति प्रभावित परिवारको कृषि अभ्यास र उत्पादन

Types of Product उत्पादनको किसिम	Paddy धान	Wheat गहुँ	Maize मकै	Millet कुअन्न	Pulses दालहरु	Potatoes आलु	Mustard तोरी
Total Area (sqm) जम्मा क्षेत्रफल (वर्ग मी)	43718.48	23974.63	67883.22	32514.66	22887.53	9215.72	16707.33
Khet (sqm) खेत (वर्ग मी)	36769.01	20307.63	20667.11	2422.46	0	243.76	13891.01
Bari (sqm) बारी(वर्ग मी)	6949.47	3667	47216.11	30092.2	22887.53	8971.96	2816.32
Production (kg) उत्पादन(केजी)	13150	2450	4750	2775	19	300	600
Yield (ton/ha) उत्पादकत्व उत्पादन(टन/हे)	3.01	1.02	0.70	0.85	0.01	0.33	0.36

Source: Field Survey, 2004

४.८ पशुपालन

पशुपालन ग्रामीण अर्थ व्यवस्थाको मेरुदण्ड नै हो । घरायसी उपयोग र आय आर्जनको मुख्य श्रोतको रूपमा यसलाई लिईन्छ । स्थलगत तथ्यांक अनुसार दुध उत्पादनको लागि भैसी पालकको संख्या बढी छ । यसको अलवा बाखा, भेडाहरु र कुखुरा र हाँस पनि पाल्ने गरिएको पाईन्छ ।

Table 4.10: Livestock Possession by SPAFs

टेबुल नं. ४.१०: आयोजना अति प्रभावित परिवारसंग रहेको गाईबस्तुको स्थिति

S. No. क्रम संख्या	Type of Livestocks गाईबस्तुको किसिम	Numbers संख्या	Percentage of S. No. 1 and 2 क्रम संख्या १ र २ को प्रतिशत	Percentage of Total जम्माको प्रतिशत	Milk/Month (Liter) दूध/महिना (ली)	Average Milk/Mo nth (Liter) सालाखाला दूध/ महिना (ली)
१	Cattle गाई बस्तु	36	100.00			
	Male गोरु	24	66.67	13.48		
	Female गाई	12	33.33	6.74		
	Milking दूध	0	0.00	0.00	0.00	0.00
२	Buffalo रांगो भैसी	19	100.00			
	Male रागो	3	15.79	1.69		
	Female भैसी	8	42.11	4.49		
	Milking दूधालु	8	42.11	4.49	360.00	5.07
३	Goats and Sheep भेडा बाखा	61		34.27		
४	Pigs सुँगुर	3		1.69		
५	Hen and Duck कुखुरा र हाँस	59		33.15		
जम्मा (Total)		178		100.00	360.00	5.07

Source: Field Survey, 2004.

४.९ खाद्यान्न पर्याप्तता

आयोजना प्रभावित परिवारहरुको लागि आफ्नै उत्पादनबाट वर्ष भरिका लागि खाद्यान्न पर्याप्तता हुने देखिदैन । कुल परिवारहरु मध्ये ३५.२९ ले ९-१२ महिनाका लागि आफ्नै उत्पादनबाट पुऱ्याउछन् भने ४१.१८% लाई भने ६-९ महिनामात्र पुग्छ । ३ महिना भन्दा कम पुग्ने परिवारको संख्या १७.६५% रहेको छ । खान नपुग्ने परिवारले ज्याला मजदुरी गरी किनेर खाने गरेका छन् ।

Table 4.11: Food Sufficiency of SPAFs

टेबुल नं. ४.११: आयोजना अति प्रभावित परिवारहरूको अन्न पर्याप्तता

Sufficient for Months महिनाहरूको पर्याप्तता	No. of HHs घरधुरी संख्या	Percentage of HHs घरधुरी प्रतिशत
12	0	0.00
9 – 12	6	35.29
6 – 9	7	41.18
3 – 6	1	5.88
Less than 3	3	17.65
जम्मा (Total)	17	100.00

Source: Field Survey, 2004

४.१० उर्जा

उर्जाको सन्दर्भमा स्थलगत सर्भेक्षण तथ्यांकले खाना पकाउने, उज्यालो बाल्ने प्रयोजनार्थ काठ, मट्टितेल र विद्युतको उपयोग गर्ने गरेको पाईन्छ। करिव ८२.३५% परिवारले उज्यालोको लागि मट्टितेल खरिद गर्छन भने खाना पकाउन काठ-दाउराको प्रयोग हुन्छ। केवल ११.७६% परिवारले मात्र विद्युत शक्तिको उपयोग गर्ने गरेका छन्।

Table 4.12: Energy Use and Source for Lighting and Cooking by SPAFs

टेबुल नं. ४.१२: आयोजना अति प्रभावित परिवारहरूको उर्जा खपत र श्रोत

Source of Energy उर्जाको श्रोत	Use of Energy उर्जा खपत			
	Lighting बत्ती बाल्न		Cooking खाना पकाउन	
	No. of HHs घरधुरी संख्या	Percentage प्रतिशत	No. of HHs घरधुरी संख्या	Percentage प्रतिशत
दाउरा	1	5.88	17	100.00
मट्टितेल	14	82.35	0	0.00
विद्युत	2	11.76	0	0.00
अन्य	0	0.00	0	0.00
जम्मा	17	100.00	17	100.00

Source: Field Survey, 2004.

४.११ विजुलीबत्ती बाल्न सक्ने क्षमता

आयोजना प्रभावित परिवारहरू मध्ये न्यून आयको कारणले विद्युतीकरण भएका बस्तीहरू पनि विद्युत शक्तिको उपयोग गर्न सकेको देखिदैन। तथ्यांक प्रश्नावली अनुसार ९१.६७% ले रु. ८०/- सम्म विद्युत महशुल तिर्न सक्ने भनेका छन् भने ८.३३% ले रु. ६५०/- तिर्ने क्षमता भएको तथ्यांकले देखाउँछ।

Table 4.13: Willingness to Pay for Electricity by SPAF

टेबुल नं. ४.१३: आयोजना अति प्रभावित परिवारहरूको विद्युत रकम तिर्ने इच्छा

Willingness to Pay (NRs) विद्युत रकम तिर्ने इच्छा	No. of HHs घरधुरी संख्या	% of HHs घरधुरी प्रतिशत
80	11	91.67
650	1	8.33
Above 650	0	0.00

जम्मा (Total)	12	100.00

Source: Field Survey, 2004.

४.१२ खानेपानीको श्रोत

आयोजना प्रभावित परिवारहरू मध्ये ६४.७१% ले पाइपवाट आपूर्ति भएको पानी उपयोग गर्छन् भने ३५.२९% ले इनारको पानी उपयोग गर्ने जनाएका छन् । खोला र झरनाको पानीको उपयोग यस क्षेत्रमा भेटिदैन । यसर्थ पानीवाट सृजना हुने रोगहरूको तथ्यांक यहाँ भेटिदैन ।

Table 4.14: Sources of Drinking Water and Percentage of Users of SPAFs

टेबुल नं. ४.१४: आयोजना अति प्रभावित परिवारहरूको खानेपानीको श्रोत र प्रयोगकर्ताहरू

Source श्रोत	No. of HHs घरधुरी संख्या	Percent प्रतिशत
घरनदी/ मूल	0	0.00
इनार	6	35.29
पाइप	11	64.71
जम्मा (Total)	17	100.00

Source: Field Survey, 2004.

४.१३ दाउराको श्रोत

आयोजना प्रभावित परिवारले खाना पकाउने प्रयोजनार्थ दाउराको प्रयोग गर्दछन् । ती दाउरा ७०.५९% ले आ-आफ्नो सामुदायिक वनवाट लिने गर्दछन् । यस्तैगरी १७.६५% ले सरकारी वन र ११.७६% ले व्यक्तिगत वनवाट लिने गरेका छन् । सरकारी वनवाट प्राप्त गरिने दाउरा पछि गएर समस्या बन्न सक्छ ।

Table 4.15: Sources of Firewood Collected by SPAFs

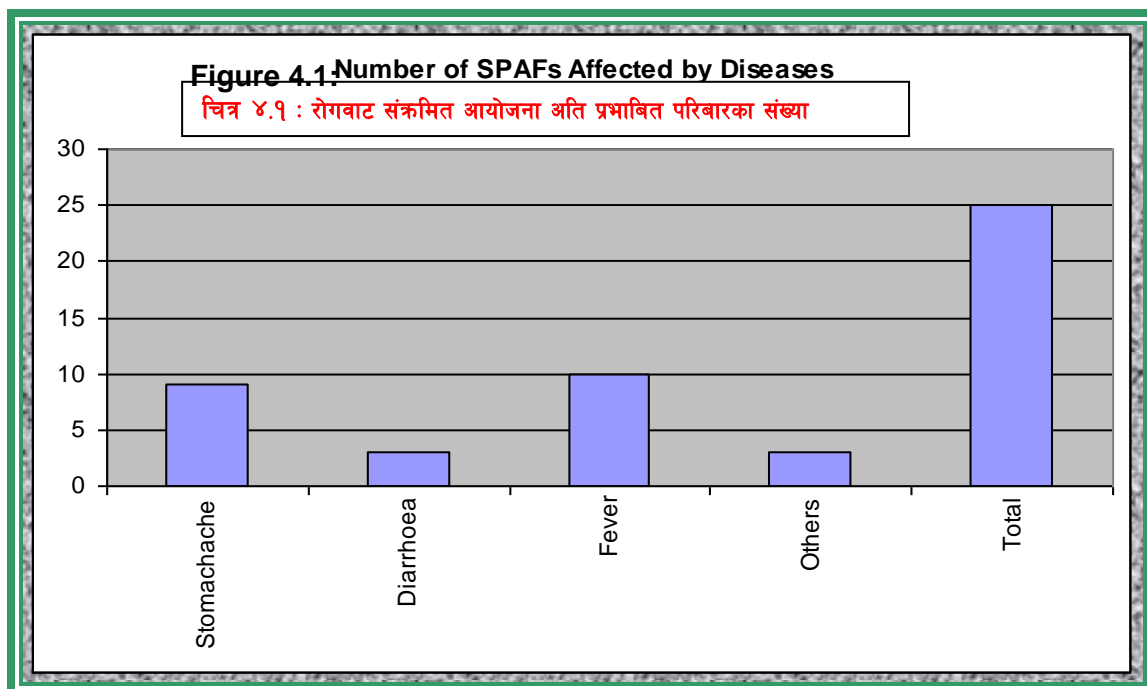
टेबुल नं. ४.१५: आयोजना अति प्रभावित परिवारहरूको दाउरा संकलनको श्रोत

Source श्रोत	No. of HHs घरधुरी संख्या	% of HHs प्रतिशत
सरकारी जंगल	3	17.65
व्यक्तिगत जंगल	2	11.76
सामुदायिक जंगल	12	70.59
किनेर	0	0.00
अन्य	0	0.00
जम्मा (Total)	17	100.00

Source: Field Survey, 2004.

४.१४ स्वास्थ्य र सरसफाई

स्वास्थ्य र सर-सफाईलाई तथ्यांकले गम्भिर रूपले लिएको छ । पेश दुख्ने, पखाला चल्ने र ज्वरो आउने रोगको लक्षण यहाँ भेटिन्छ । अन्य गम्भिर रोग भने यहाँ देखिदैन । उपचारको लागि हेल्थपोष्ट, प्राईभेट क्लिनिक र औषधी पसलमा जाने गरको पाईन्छ । स्थानीय वैद्य, धामी, भाँक्रीको उपचार विधी यहाँ कम भेटिन्छ ।

४.१५ आम्दानी र खर्च

आयोजना प्रभावित परिवारहरूको मुख्य आम्दानीको श्रोत कृषि र पशुपालन हो । यसको साथै सरकारी नोकरी, घरेलु उद्योग र ज्याला मजदुरीवाट आय आर्जनको रकमलाई आम्दानीको श्रोतको रूपमा लिने गरिएको छ ।

Table 4.16: Annual Average Income of SPAFs

टेबुल ४.१६: आयोजना अति प्रभावित परिवारहरूको सरदर वार्षिक आम्दानी

Income Source आम्दानी श्रोत	Average Amount (NRs) सरदर रकम ने रु	Percentage of Average Annual सरदर वार्षिक प्रतिशत
Agriculture and Animal Husbandry कृषि र चौपाया	23640	35.10
सेवा	10958	16.27
व्यपार	1556	2.31
घरेलु उद्योग	4661	6.92
ज्यामी र ज्याला	24980	37.09
व्यवसायिक सेवाहरु	1556	2.31
अन्य	0.00	0.00
जम्मा (Total)	67351	100.00

Source: Field Survey, 2004.

कुल आम्दानीको ३५% हिस्सा कृषि र पशुपालनको आयवाट ३७.७९% वार्षिक आय ज्याला मजदुरीवाट र अरु अन्य श्रोतवाट प्राप्त गर्ने गरेको भेटिन्छ । सरदर प्रति परिवार वार्षिक ६७,३५१/- कमाउने र उपभोग्य बस्तु खरीद तथा दैनिक जिविकोपार्जनको लागि वार्षिक रु. ६०,७७४/- खर्च गर्ने गरेको पाईन्छ ।

Table 4.17: Annual Average Expenditure of SPAFs

टेबुल ४.१७: आयोजना अति प्रभावित परिवारहरूको वार्षिक सरदर खर्च

Expenditure Items खर्चको विवरण	Average Amount (NRs) सरदर रकम ने रु	Percent of Average Amount सरदर रकम प्रतिशत
खाना	44067	72.51
उर्जा	6047	9.95
औषधी	2676	4.4
शिक्षा	2853	4.69
लत्ता कपडा	4070	6.7
अन्य	1059	1.74
जम्मा (Total)	60774	100.00

Source: Field Survey, 2004.

५. सिमान्तकृत (निमसरो) समूह

आयोजना प्रभावित परिवारहरू मध्ये ३ परिवारलाई पुनर्वास गर्न तथ्यांकले देखाउँदछ। प्रभावित परिवार अन्तर्गत पनि समाजका निमसरो (भोलनेरएवल) का रूपमा दलित (सूचीकृत जात) र महिला प्रमुखको रूपमा रहेका घर धुरी पर्दछन्। स्थलगत सर्भेक्षणको चरणमा ती घरधुरीहरू संग अन्तर्वाता लिईएको थियो। ती घरधुरीका ६ पुरुष र ९ महिला गरी १५ जनालाई समावेश गरिएको थियो। विशेष गरी कमलामाई नगरपालिका र वेगडावर गा. वि. स. मा यस्तो अन्तर्वाता लिईएको थियो। प्रभावित घरहरूलाई पुनर्वास गर्न कुल रु. २,४५,०००/- इष्टिमेट गरिएको छ। ती परिवारहरूलाई आर्थिक एवं स्वरोजगारीमा सहयोग पुऱ्याईने छ।

वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन तथा सामाजिक प्रभाव मूल्यांकनको नीतिगत खाका अनुसार ती परिवारहरूको रैकर घर जग्गाका लागि आयोजनावाट प्रभावित हानी नोक्सानीको अनुपातमा क्षतिपूर्ति निर्धारण गरिने छ। जग्गा प्राप्ती ऐन २०३४ को दफा १३ र १४ बमोजिम सम्बन्धित जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अध्यक्षतामा मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण समिति गठन गरिने र उक्त समितिमा सम्बन्धित गा. वि. स. का प्रतिनिधि, मालपोत कार्यालयका प्रतिनिधि, जि.वि.स. का प्रतिनिधि र आयोजनाको प्रतिनिधिहरू संलग्न हुनेछन्। वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तथा उर्जा विकास कृषि २००२ को निर्देशिकाको खाका भित्र रही पिर मर्काको सुनुवाई गरिने व्यवस्था हुनेछ।

आयोजनावाट प्रभावित परिवारलाई निजको जग्गा नजिकै पुनर्वास गराईनेछ। दलित परिवारको लागि क्षतिपूर्ति तथा अनुदान उपलब्ध गराई पुनर्वास गराईने छ। यस्तै गरी महिला परिवार प्रमुख परिवारका लागि जग्गा खरीद गरी पुनर्वास गराईनेछ। पुनर्वास गराउँदा प्रभावित परिवारको सामाजिक प्रथा, परम्परा, संस्कृति रिति र तिथी आदीको संरक्षणमा ख्याल राखिने छ। प्रभावित परिवारहरूसंग अध्ययनको चरणमा २ पटक अन्तर्वाता लिदै सार्वजनिक रूपमा आयोजित बैठकमा उठेका कुराहरूलाई सम्बोधन गर्ने जानकारी गराईएको थियो। मूलतः घर जग्गाको उचित क्षतिपूर्ति एवं मुआब्जा उपलब्ध गराउने, आयोजनावाट प्रभावित घरको निर्माण सामग्री प्रभावित परिवारलाई दिने, सामाजिक सहयोग कार्यक्रम मार्फत प्रभावित परिवारलाई लाभान्वित गराउने, पुनर्वासका लागि आवश्यक पूर्वाधार तयार गरी लक्षित समूहको लागि विशेष कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिने व्यवस्था हुनेछ।

६. घरको पुर्नस्थापना

आयोजना कार्यान्वयन चरणमा प्रभावित हुने १७ घरधुरी मध्ये ३ घरधुरी रामेछापमा, ९ घरधुरी सिन्धुली र ५ घरधुरी धनुषा जिल्लाका रहेका छन् । ती मध्ये ७ वटा घरहरू दुई तले र १० वटा एक तलेका छन् । ९ वटा घरको छानामा टायल लगाईएको छ भने ८ वटा घरहरूको छाना फुसको छ ।

Table 6.1: Houses Affected in Different Part of the Project Area

टेबुल ६.१: आयोजना क्षेत्रको विभिन्न भागका प्रभावित घरहरू

District जिल्ला	VDC गा वि स	Ward No/Settlement वार्ड /वसोवास	Type Kachhi किसिम कच्ची	Story तला	Roof type छानाको किसिम
Ramechhap रामेछाप	खिम्ती	सखत्री टोल-६	१	२	खर
	मन्थली	दाहाल गाउँ-६	१	२	खर
	भलुवाजोर	लिसनपानी-१	१	२	खर
Sindhuli सिन्धुली	भद्रकाली	मूडेखर्च	१	१	खर
	रतनचुरा	वार्ड-२	१	१	खर
	रतनचुरा	वार्ड-२	१	२	खर
	कमलामाई न पा	सानो करकरे	१	१	खर
	कमलामाई न पा	करकरे	१	२	टायल
	कमलामाई न पा	करकरे	१	१	खर
	रानीचुरी	-सभुतया खत्यार	३	२	टायल
Dhanusha धनुषा	तुलसीचौडा	सरामचन्द्र टोल-२	३	२	टायल
	वेंगडावर	वार्ड-४	१	१	टायल
	वेंगडावर	वार्ड-४	१	२	टायल
जम्मा (Total)			१७		

Source: Field Survey, 2004.

Table 6.2: Entitlement Matrix

टेबुल ६.२: स्वामित्व तालिका

सि. नं	हानीको किसिम र असरहरू	प्रभावित घरधुरीहरूको संख्या	Entitlement स्वामित्व	क्षतिपूर्तिको मूल्य रु मा	जिम्मेवार संस्था
1.	आवासीय घरवाट जग्गा हास	17	जग्गाधनी, लालपूर्जा भएको व्यक्ति	132638	आयोजना
2.	गुमेका घरहरू	17	लालपूर्जा भएको व्यक्ति	3 million	आयोजना
3.	गुमेका विद्यालय ब्लक तथा शौचालय	1	घरधनी, विद्यालय	1.23 million	आयोजना

Source: Field Survey, 2004.

६.१ घर पुनर्स्थापनाको लागि क्षतिपूर्ति

खिम्ती-ढल्केवर २२० के.भी. प्रसारण लाईन आयोजनाले आयोजना प्रभावित घर र जग्गाको हानी नोक्सानी वापत क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउँनेछ । घरको क्षतिपूर्ति रकम समायोजन गरी निर्माण सामाग्रीको आधारमा हुनेछ । घरको लागि घर भत्काउँदा सार्न लाग्ने कम्तीमा ४ महिनाको अवधिको लागि मासिक रु. ५००/- घरभाडा उपलब्ध गराईने छ । खिम्ती स्थित तामाकोशी उच्च मा. वि. को भवन र शौचालयमा पर्ने प्रभाव न्यूनीकरण गर्न क्षतिपूर्ति तथा पुनर्स्थापना कार्यक्रम तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था हुनेछ ।

Table 6.3: Compensation and Other Assistance for the Relocation of Houses

टेबुल ६.३: घरहरुको पुनर्स्थापनाको लागि क्षतिपूर्ति र अन्य सहयोग

S.No क्र. संख्या	Compensation क्षतिपूर्ति	Unit Rate (NRs.) इकाई दर ने रु	No of Affected House प्रभावित घरहरु	Amount रकम
१	घरका किसिम			
	टायलका कच्ची घरहरु	२०००००	९	१८०००००
	रका कच्ची घरहरु	१५००००	८	१२०००००
	टिनका पक्की छानाका स्कूल भवन	१२०००००	१	१२०००००
	स्कूलको चर्पी भवन	अन्दाजी	१	५००००
	जम्मा			४२५००००
२	जग्गा पुनर्थापित रकम			
	घरको लागि पुनर्थापित जग्गाको रकम	४९९२५०/हे	०.२७ हे	१३२६३७.५
	विद्यालयको लागि पुनर्थापित जग्गाको रकम	६०००००/हे	०.०५० हे	३००००
	जम्मा			१६२६३७.५
३	४ महिनाको लागि घर भाडा सहूलियत	५००प्रति महिना	६८महिना	३४०००
	कूल जम्मा (Grand Total)			४४४६६३७.५

Source: Calculated on the Basis of Field Survey Data, 2004.

६.२ सम्पतिको मूल्यांकन

पुनर्स्थापित हुने सम्पतिको प्रारम्भिक मूल्यांकनको लागि घरको निर्माण सामाग्री, संरचनाको किसिम, प्रचलित बजार मूल्यको आधारमा हुनेछ । मूल्यांकन तथा क्षतिपूर्ति समितिको सिफारिसमा क्षतिपूर्ति निर्धारण गरिनेछ । आयोजनावाट ११०७० वर्ग फिटमा रहेका १७ घरको ८१ कोठाहरु प्रभावित हुने देखिन्छ । करिव १८ लाख (ह्रास कट्टी गरेर) को परल मूल्य पर्ने अनुमान गरिएको छ । संरचना अनुसार प्रति घर रु. ३५,०००/- देखि २,५०,०००/- पर्ने अध्ययनले देखाउँछ ।

६.३ क्षतिपूर्तिको लागि प्राथमिकता

आयोजना प्रभावित परिवारहरू मध्ये १३ घरधुरी अर्थात् ७६.५% घरधुरीले नगदमा क्षतिपूर्ति माग गर्नु भएको छ भने ११.७% ले घर वा संरचनाको पुनर्स्थापनाको लागि प्राथमिकता दिनु उपयुक्त हुने राय दिनु भएको छ । यसर्थ अधिकांश घरधुरीबाट नगद क्षतिपूर्तिको लागि सुझाव दिएकोले समायोजनको लागि पनि नगदै भुक्तानी गर्नु व्यवहारिक पनि हुने देखिन्छ ।

Table 6.4: Preference of Compensation of SPAFs

टेबुल ६.४: आयोजना अति प्रभावित परिवारहरूको क्षतिपूर्तिको प्राथमिकता

Types of Compensation क्षतिपूर्तिको किसिम	No. of HHs घरधुरी संख्या	Percentage of HH प्रतिशत घरधुरी संख्या
रकम	13	76.47
जग्गाको लागी जग्गा	1	5.88
घरको लागी घर	2	11.76
अन्य	1	5.88
जम्मा (Total)	17	100.00

Source: Field Survey, 2004.

७. पुनर्स्थापन क्षेत्रको पहिचान

प्रसारण लाईनको ७३ कि.मी. लामो खण्डमा १७ वटा घरहरूलाई पुनर्स्थापन गर्नु आवश्यक पर्दछ । सर्भेक्षणको कार्यक्रममा संभावित पुनर्स्थापन गर्ने क्षेत्रको एकिन पहिचान गर्न प्रभावित घरधुरीसंग सम्पर्क गरिएको थियो । उनीहरूले नयाँ घर निर्माण गर्न धेरै टाढा नजाने र सकभर प्रभावित घर नजिकको क्षेत्रमा पुनर्वास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सुझाएका थिए । आयोजनाले उक्त कार्यमा सहयोग पुर्याउनु पर्ने उनीहरूको माग थियो तापनि वेगडावरमा जग्गा खरीद गरेर पुनर्वास कार्यक्रम गर्न संभव रहेको अध्ययनले देखाएको थियो । आयोजनाले सम्बन्धित जनताहरूसंग समन्वय र सहयोग गर्ने छ । सामाजिक सेवाको उचित प्रवन्ध पुनर्स्थापना क्षेत्रमा हुनेछ । पुनर्स्थापन क्षेत्रको पहिचान पूर्व पुनर्वास गराइने घरधुरीका मानिसहरूको सामाजिक तथा सांस्कृतिक महत्वको जगेर्ना गर्ने तर्फ ख्याल राखिनेछ ।

७.१ प्रभावित जनता संगको सम्पर्क

आयोजना प्रभावित प्रसारण लाईन खण्डको प्रश्नावली सर्भेक्षण, चेकलिष्ट मार्फत घरधुरीहरूसंग सम्बन्धित सामाजिक आर्थिक प्रश्नहरू सोधिएको थियो । यसको अलावा सहयोगको किसिम सम्बन्धमा राय सुझाव मागिएको थियो । समूह चरणको छलफल, अन्तरक्रिया र अन्तरवार्ताबाट प्रभावित परिवारको पुनर्स्थापन कार्यक्रम वारे निर्णय गर्न सजिलो भएको थियो ।

आयोजनाको अध्ययनको चरणमा ९ कार्य टोली गठन गरी मुख्य बस्तीहरूमा छलफल गरिएको थियो । ती मुख्य बस्तीहरू मध्ये रामचन्द्र टोल, घम्सार, माइनीटार, पानी ट्यांकी, डाँडाखर्क, खिम्तीवेशी आदीमा घरको पुनर्स्थापन वारे छलफल भएको थियो ।

यसको अलावा आयोजनाको प्रस्तावित संरचना खिम्ती-ढल्केवर प्रसारण लाईन वातावरणीय व्यवस्थापन ईकाईद्वारा सरोकारवालाहरूसंग नियमित सम्पर्क र समन्वय हुने प्रावधान राखिएको छ ।

७.२ मर्काको सुनुवाई कार्यविधी

आयोजनावाट प्रभावित परिवारहरूको लागि मर्काको सुनुवाईका लागि एक सुनुवाई समिति बन्ने छ । उक्त समितिले पुनर्वास तथा सामाजिक विकासका लागि पहल गर्नेछ । समितिको निर्णय चित्त नबुझ्ने पक्ष सम्बन्धित अदालतमा जान पाउने छ । गठन हुने समितिमा स्थानीय सरोकारवालाको तर्फबाट प्रतिनिधित्व गराइने छ । प्रशासकीय अधिकृत यस समितिको सदस्य सचिव हुनेछ । यस समितिको कार्यवाट आयोजनाको काम अगाडी बढाउन सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ । सुनुवाई समितिको कार्यविधी र निर्णय पारदर्शी हुनेछ । हरेक निवेदन र उजुरीको उत्तरदायी छलफलका लागि पेश गरिने छ । समस्या समाधान हुन नसकेको विषयमा नागरिक अदालतका लागि प्रेषित गरिनेछ ।

७.३ संस्थागत संरचना

आयोजनावाट प्रभावित घरधुरीहरूको पुनर्स्थापना गर्ने जिम्मेवारी र दायित्व खिम्ती-ढल्केवर २२० के.भी. प्रसारण लाईन आयोजनामा निहित हुनेछ । आयोजनाले अनुदान सहयोग तथा पुनर्स्थापना सम्बन्धी निवेदन उपरको कार्य गर्नेछ । ने. वि. प्रा. वातावरण तथा सामाजिक अध्ययन विभागलाई वातावरणीय व्यवस्थापन कार्यक्रम गर्ने जिम्मेवारी हुनेछ । विभागले आयोजना संग समन्वय गरी कार्य गर्ने छ भने ग्रिड संचालन विभाग संग संचालन चरणको कार्यका लागि समन्वय गरी कार्य गर्नेछ । खिम्ती-ढल्केवर वातावरणीय व्यवस्थापन इकाई गठन हुने छ । उक्त इकाई वातावरणीय अनुगमन तथा प्रभाव न्यूनीकरण कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नेछ । इकाईले नियमित रूपमा सरोकारवालाहरूसंग वार्षिक रूपमा प्रतिवेदन पेश गर्ने काम कर्तव्य हुनेछ ।

७.४ पुनर्स्थापित बसोवासको सुधारका मापनहरू

पुनर्स्थापन कार्यको लागि घर जग्गाको मूल्यांकन जग्गाको चकलावन्दी गरी ४ महिना भित्र सामुदायिक सहयोग कार्यक्रम कार्यान्वयन गरी सकिने छ । स्थानीय जनताहरूलाई प्रभावकारी सहभागिता गराउनु यसको आधारभूत सिद्धान्त हुनेछ । पहिचान भएका पिछ्छडिएका समूहको आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु यसको मुख्य लक्ष्य हो । यस कार्यको लागि रु. २५ लाख विनियोजन गरिनेछ । यस बजेटले नगदेवाली उत्पादन, पशुपालन र कुखुरा पालन गरी आय आर्जनमा वृद्धि हुने अपेक्षा गरिएको छ । यसवाट प्रभावित परिवारहरूको जीवनस्तरमा सुधार आई स्तरीय बसोवासमा सहजता हुनेछ । खिम्ती-ढल्केवर वातावरणीय व्यवस्थापन इकाईले प्रभावित परिवारको आर्थिक सुधार सम्बन्धमा मूल्यांकन गर्नेछ ।

७.५ कार्यान्वयनका लागि कार्य तालिका

यी कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने कार्य अवधी ३० महिनाको हुनेछ । तयारी कार्यको लागि १२ महिना र निर्माण चरणको कार्यको लागि १८ महिना तोकिनेछ । निर्माण चरणका कार्यहरू सिभिल कार्य रोडा, सिमेन्ट, बालुवाको टावर निर्माण सामग्री हुवानी, टावर ठडाउने, लाईन तान्ने कार्य हुनेछन् । भाद्र-असोज महिनावट कार्यको थालनी गरिने छ । वातावरणीय व्यवस्थापन इकाईले यस कार्यमा आवश्यक सहयोग गर्नेछ ।

७.६ लागत अनुमान

घरको क्षतिपूर्तिको लागि कारिव रु. ४२ लाख पचास हजार, जग्गाको सोधभर्ना वापत रु. १ लाख ६० हजार र घर भाडाको लागि ३४,०००/- लागत अनुमान गरिएको छ।

Table 7.0: Summary of Costs Estimate

टेबुल ७.०: लागत अनुमानको सारांश

S.N. सि नं	Items बिबरण	Amount Rs. रकम रु
१	क्षतिपूर्ति	42,50,000
२	प्रतिस्थापित जग्गाको रकम	162637.5
३	घरभाडा (विस्थापित भत्ता)	34000
४	सामुदायिक सहयोग योजना	2,500,000
जम्मा (Total)		44,46,637.5 (Say 4.5 Million)

८. अनुगमन र मूल्यांकन

आयोजनाको विषयवस्तु तथा कार्य प्रकृतिको आधारमा अनुगमन र मूल्यांकन कार्य गरिने छ। यसको आधारमा आयोजनावाट सुधारात्मक उपचार पद्धति अवलम्बन गर्नेछ।

सामान्यतया सामाजिक आर्थिक प्रभावको मूल्यांकन पुनर्वास कार्यक्रमको आधारमा खिस्ती-ढल्केवर प्रसारण लाईन वातावरणीय व्यवस्थापन इकाईले निर्माण चरणको अनुगमन र मूल्यांकन गर्नेछ। विशेष गरी देहायका मापदण्ड आधार बनाई अनुगमन कार्यमा अवलम्बन गरिनेछ।

- सामाजिक आर्थिक हैसियत
- जीवनस्तरको मापदण्ड
- क्षतिपूर्ति, पुनर्स्थापना र अनुदान भुक्तानीको अवस्था
- आयोजना अघि र पछि विचको सुधारात्मक अवस्था
- नयाँ घरहरुमा प्रदान गरिएका सुविधाहरु
- अन्य (पुनर्वासको प्रभाव प्राप्त विषयहरु)

वातावरणीय अनुगमन प्रतिवेदन त्रैमासिक रूपमा इकाईले आयोजना निर्देशकलाई पेश गर्नेछ। मासिक रूपमा गा. वि. स. तथा गैरसरकारी संस्थावाट बाह्य अनुगमन कार्य गर्नेछन्। पुनर्वास कार्यक्रमको अनुगमन र मूल्यांकन स्वतन्त्र रूपमा गर्न जलश्रोत मन्त्रालयका विज्ञहरुवाट गर्न सकिने छ र उक्त मूल्यांकन कार्यको प्रतिवेदन आयोजना निर्देशकलाई पेश गरिनेछ। उक्त मूल्यांकन प्रतिवेदनमा सुधारात्मक कार्यको सुझाव एवं सिफारिस सहितका वृंदाहरु संचालन चरणको अनुगमनका लागि महत्वपूर्ण हुनेछन्।

९. निष्कर्ष र सिफारिस

पुर्नस्थापन गरिने १७ वटा घरहरूलाई सकभर सम्भव भए सम्म आयोजना क्षेत्र आसपासमा स्थानान्तरण गरिनेछ । स्थानान्तरण गरिने घरहरूको लागि औषत रु. २,६४,०००/- भुक्तानी गरिने र सामुदायिक सहयोग कार्यक्रमवाट प्रभावित घरधुरी लाभान्वित हनेछन् ।

क्षतिपूर्ति निर्धारण तथा मर्का सुनुवाई समिति गठन गरिनेछ । उक्त समितिले क्षतिपूर्ति तथा मर्का सम्बन्धी विषयहरूको निष्ठारा गर्नेछ । खिम्ती-ढल्केवर वातावरणीय व्यवस्थापन इकाईले पुनर्स्थापन इकाईको अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेश गर्नेछ । विशेष गरी दलित र परिवारमा महिला प्रमुखहरूको लागि सुविधाहरूमा सहयोग पुऱ्याउने छ । यस कार्यको नियमित अनुगमन गरी त्रैमासिक रुपमा प्रतिवेदन पेश गर्नेछ । अन्य कुनै विषय उपरका सवालहरूमा समाधानका लागि आयोजना व्यवस्थापनलाई समयमै जानकारी गराउने र प्रभावकारी रुपवाट निर्णयहरूको कार्यान्वयन गरिनेछ ।